

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2012. –Том У11. Екологічна психологія. – Випуск 28. – 288 с.
УДК 159.9 Володарська Н.Д. ЕКОЛОГІЧНІСТЬ САМОТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ с.72-80

1

Самотворення людини в сучасному світі залежить від її світоглядного самовизначення. Екологічність самотворення особистості в сучасних умовах життєдіяльності постає необхідною умовою особливо в період економічної кризи, з метою запобігання саморуйнації особистості. Самотворення особистості відбувається в різних сферах життєдіяльності: професійної, соціальні функції (родина, дружні контакти, суспільна робота і т.інше) відпочинок. Зміни, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності спричиняють руйнівні процеси самотворення особистості. Ці взаємопов'язані процеси стикаєтьсястає з проблемою їх організації на різних етапах самовизначення особистості. Найважливішим етапом у процесі світоглядного самовизначення особистості є юнацький вік. Відкриття внутрішнього світу, що відбувається в цьому віці сполучено з переживанням особистості як цінності, що одержує своє відображення в рироцесі рефлексії.

Бурхливі соціальні події, що відбулися за останні десятки років в світі і в нашій країні, перетворення, що продовжуються зараз, власною своєю логікою вимушують підростаюче покоління самотійно робити вибір, особисто орієнтуватися у всьому і займати цілком незалежні позиції. Саме життя виробляє у більшості сучасних хлопців і дівчат таку психологію, яка багато в чому відрізняється від психології юнаків, що жили декілька десятків років тому. На цьому ґрунтується неупереджений і сміливий погляд на життя, до якого відноситься визначення і рішення багатьох проблем морально-етичного характеру, і самотійність, хоча і не завжди правильність думок, і включення в обговорення таких соціально-політичних, економічних і релігійних проблем, які зовсім ще недавно вважалися нехарактерними для

юності, непедагогічними, ідеологічно не виправданими (наприклад, питання релігії, бізнесу, сексу, обговорення поведінки вчителів, батьків та її критика і т. ін.). Соціальне середовище виступає у якості вирішального чинника персоналізації розвитку людського індивіда.

Мета дослідження – визначення умов екологічності самотворення особистості.

Світоглядне самовизначення особистості в юнацькому віці є, з одного боку – усвідомлення власного «Я», а з іншого боку – усвідомлення свого місця у світі. Визначення себе як особистості має ціннісно-змістовну природу. Цінності задають світоглядну орієнтацію на майбутнє (М.М.Шибяєва). Сучасні екологічні проблеми мають виражений світоглядний характер. Їх розв'язання значною мірою залежить від того, як бачать світ конкретні люди, чого вони вимагають від життя в цілому, від взаємодії з соціумом та матеріальним довкіллям. Тому необхідно більш детально дослідити роль світогляду в регуляції екологічної поведінки (О.С.Килимник, О.В. Рудомино-Дусятська). Незважаючи на те, що дослідники аналізують різні грані самотворення особистості (С.Л. Рубінштейн, К.А. Абульханова-Славська, А.В. Петровський, А.С. Чернишов, А.В. Брушлінський, Е.А. Клімов, В.А.Петровський, И.А. Оботурова, А.А. Туровська, М.Р. Гінзбург, Т.В. Снегірьова, В.И.Журавльов, А.В.Захарова, М.М.Шибяєва, Е.А.Шумілін та ін.), у науковій літературі відсутнє цілісне визначення умов самотворення, наявні дані недостатньо систематизовані і емпірично досліджені.

Якщо розглядати людину як активний суб'єкт життя (Василюк), то можна виділити два основні способи його існування і, відповідно, два типи ставлень до життя. Перший - це сприйняття життя не виходить за межі зв'язків, в яких живе людина, де кожне його відношення - це ставлення до окремих явищ, але не до життя в цілому. При такому ставленні людина не здатна осмислити весь свій життєвий шлях як єдине ціле. Саме життя для нього виступає як некерований стихійний процес.

Другий спосіб існування пов'язаний з активним розвитком рефлексії - це шлях побудови етичного людського життя на новій свідомій основі з пошуками відповідей на питання: хто я такий ? як я живу ? навіщо я роблю це ? куди мені слід рухатися далі ? що я хочу від життя і від себе ? В цьому випадку людина є творцем свого власного життя і життя суспільства, до якого вона себе відносить.

У наш час процес світоглядного самовизначення дуже складний і не завжди легкий, оскільки людині дуже важко визначитися в професії, тих поглядах на світ, в образі життя. В юнацькому віці відбувається розширення сфери свідомого самовизначення і підвищення самостійності молоді людини. Нарешті, у наш час темп розвитку став настільки швидким, що минулий досвід не тільки недостатній, але часто навіть шкідливий, заважаючи сміливим прогресивним підходам до нових, небувалих обставин. Сучасна культура орієнтується головним чином на майбутнє. Не тільки молоді вчаться у старших, як було завжди, але і старші у все більшій мірі прислухаються до думки молоді.

Процес юнацького самовизначення включає моральне, етичне, професійне самовизначення, в якому самосвідомість і самореалізація виконують провідну роль, причому самореалізація якоюсь мірою є умовою підвищення самосвідомості, оскільки нереалізована в житті людина відчуває, що його діяльність не приносить йому задоволення. Таким чином, світоглядне самовизначення - це той духовний процес, в якому людина співвідносить себе з навколишнім світом і знаходить своє місце в ньому і орієнтири для подальшої діяльності. Те, яку мету вибирає людина, та як вона себе формує, є показником рівня її самосвідомості і самооцінки. Як правило, ці критерії визначають долю людини і завершують своє формування в юнацькому віці. На сучасному етапі розвитку суспільства встало завдання формування культури самореалізації особистості, яке дає можливість вільного самовизначення і самоформування індивідумів. Як формує себе

індивід, яку мету в житті він вибирає головною – залежить від рівня культури, його самооцінки, вольових зусиль в досягненні мети. Разом з питаннями моралі світогляд людини включає соціально-політичні, економічні, наукові, культурні, релігійні і інші стійкі погляди. Навіть ті люди, які традиційно виступали як носії єдиної думки для старших школярів, – батьки і вчителі – самі зараз знаходяться в стані деякої розгубленості, дотримуються різних, мінливих і суперечливих думок, сперечаються один з одним, змінюють свої погляди.

Така соціально-психологічна ситуація має позитивні і негативні аспекти. Позитивне в ній полягає у тому, що відсутність єдиного і однозначного світоглядного орієнтиру спонукає хлопців і дівчат самостійно думати і ухвалювати рішення. Це сприяє їх прискореному розвитку і перетворенню в зрілих осіб, що володіють незалежністю думок, внутрішньою свободою, що мають власну точку зору і готові її відстоювати. Але, з іншого боку, подібна ситуація веде до швидкого розділення людей на групи, відмінні один від одного по рівню соціальної і етично-світоглядної зрілості, до відставання одних і більш швидкого психологічного розвитку інших. У найскрутнішому положенні опиняються ті, хто самі не в змозі зробити правильний вибір. Найскладніше хлопцям і дівчатам розібратися в політиці, економіці, самовизначитися в цих сферах людських відносин. Від сюди спостережується вже зараз зростання аполітичності, яка переходить іноді в повну байдужість до соціально-політичних подій, що відбуваються в країні.

Під впливом ринкових відносин, що бурхливо розвиваються, поняття «економічний світогляд» на рівних правах з іншими увійшло до нашого побуту. Але оскільки штучно створене раніше пануючою ідеологією зіставлення між економікою і культурою остаточно не знято в свідомості людей дотепер, то деякі хлопці і дівчата, що мають схильності до занять різними видами мистецтва, володіють негативними установками по відношенню до економічної утвореної як нібито такої культури, що не

заслуговує на увагу. Навпаки, економічні знання часом одержують культурно малоосвічені люди, які і саму культуру розуміють у вузкопрагматичному значенні, як «уміння робити гроші».

Складніше йде справа з науковою і релігійною свідомістю. Відомо, що релігія і наука завжди знаходилися в певному протиборстві, яке підтримувалося ідеологічно і політично. Але, насправді, це протиборство не є неминучим. Сучасний віруючий схиляється до вищої досконалості, як і вчений – перед незбагненністю всесвіту, що глибоко розуміється ним. Проблема, яку необхідно зараз вирішувати, полягає не в тому, щоб як і раніше розривати і протиставляти один одному науку і релігію, а в тому, щоб підвищувати рівень культури в тій або іншій області, надавати кожній молодій людині, що закінчує середню школу, реальну можливість індивідуального вибору в що вірити: у науку або в релігію. У житті людини одну з найголовніших ролей грає соціальне самовизначення, яке складається з міжособистісного спілкування на різних рівнях.

Однією з найголовніших особливостей юнацького віку є зміна значущих осіб. Одним з головних чинників соціалізації є батьківська сім'я як первинний осередок суспільства. Від того, які цінності виберуть батьки, залежатиме становлення світоглядних орієнтацій дитини. Взаємостосунки дітей з батьками можна представити у вигляді шкали, на одному полюсі якої знаходиться ініціатива і самостійність дітей при демократичному стилі виховання, а на іншому - пасивність і сліпа слухняність при авторитарному стилі виховання. Сімейні умови, включаючи соціальне положення, рід занять, матеріальний рівень і рівень утворення батьків, значною мірою зумовлюють світоглядне самовизначення дітей. Окрім свідомого, цілеспрямованого виховання, яке дають йому батьки, на дитину впливає вся сімейна атмосфера, причому ефект цієї дії накопичується з віком, заломлюючись в структурі особистості. В основі теорії смисложиттєвих орієнтацій Д.О.Леонтєва лежить теорія «поля» Курта Левіна. Щоб

зрозуміти або передбачити поведінку людини, необхідно розглянути людину і середовище, в якому він існує як одну констеляцію взаємозалежних факторів (4). Теорія поля перехрещується з гештальт підходом в теорії self. Згідно з уявленнями про self та життєвого досвіду, який формується в динаміці еволюціонуючої природи людини, витікає, що суттєві зміни в полі досвіду породжують нові уявлення, цінності, почуття, форми поведінки. Будь-які зміни в області поля означають і вимагають підтримки для переносу в інші життєві ситуації.

Рання юність – час реального переходу до справжньої дорослості, перші ознаки якої виявляються в підлітковому віці. У хлопців і дівчат дуже мало чисто дитячих рис, які у підлітків переважають і є сусідами з не завжди вдалим спробами поводитися по-дорослому. На період ранньої юності доводиться становлення етичної самосвідомості. Цей же період характеризується переходом на новий рівень моралі – конвенціональний. Для дітей, які досягли раннього юнацького віку завдяки випереджаючому розвитку їх інтелекту, стають відкритими для обговорення і розуміння багато проблем і питань. Першими з цих питань, раніше ніж інші привертаючи до себе увагу, стають морально етичні питання. Пов'язані з ними проблеми, хвилюють хлопців і дівчат не стільки з пізнавальної точки зору, скільки в плані їх власного етичного самовизначення, у зв'язку з початком пори кохання і встановленні інтимних відносин з людьми протилежної статі. Їх пошуки, які пов'язані з етичним вибором, в цьому віці виходять за рамки круга безпосереднього спілкування.

Якщо для дітей молодшого шкільного віку джерелом постановки і рішення етичних проблем є значущі дорослі – вчителі і батьки, якщо підлітки шукають їх рішення в крузі однолітків, то хлопці і дівчата юнацького віку у пошуках правильної відповіді на ті ж самі питання звертаються до джерел, якими звичайно користуються дорослі. Такими джерелами стають реальні, багатоманітні і складні людські відносини,

наукова і популярна художня і публіцистична література, витвори мистецтва, друк, телебачення і т.п. Ще однією з головних рис юності є учбова діяльність, яка спрямована на придбання професії. На сьогодні існує багато теорій, що пояснюють професійний вибір людини.

У міру того, як діти дорослішають, вони одержують знання, і перед ними відкриваються багато можливостей. Вони вчаться розуміти себе і своє оточення і набувають здатність робити усвідомлений вибір. Як правило, такий вибір має на увазі порівняння ідеалу і реальності. Визначаються три стадії в цьому процесі. Стадія фантазії продовжується у дитини до одинадцятирічного віку. У цей період діти уявляють, ким вони хочуть бути, незалежно від реальних потреб, здібностей, підготовки, можливості отримати роботу по даній спеціальності або інших реалістичних міркувань. Вони хочуть бути льотчиками, вчителями, докторами, медсестрами та інш.

Гіпотетична стадія триває з 11 до 17-ти річного віку і підрозділяється на 4 періоди. В період інтересу з 11 до 12-ти років, діти роблять свій вибір, головним чином керуючись своїми схильностями і інтересами. Це перехідний період від вибору на основі фантазій до гіпотетичного вибору. Другий період, період здібностей, має місце у віці приблизно від 13 до 14 років. В цей час підлітки більше дізнаються про вимоги, що пред'являються даною професією, матеріальні блага, а також різні способи навчання і підготовки. Проте, в першу чергу, вони думають про свої здібності стосовно вимог тієї або іншої професії. У перебігу третього періоду, періоду оцінки, від 15 до 16 років, молоді люди намагаються «приміряти» ті або інші професії до власних інтересів і цінностей, зіставляють вимоги, що пред'являються даною професією, з своєю ціннісною орієнтацією і реальними можливостями. Останній, четвертий період доводиться на вік близько 17 років, це перехідний період, в перебігу якого здійснюється перехід від гіпотетичного підходу до вибору професії до реалістичного під тиском з боку школи, однолітків, батьків, колег і інших обставин на момент

закінчення середнього учбового закладу. У реалістичній стадії, у віці від 17 і старше, підлітки прагнуть ухвалити остаточне рішення – вибрати професію. Ця стадія ділиться на період досліджень (17-18 років), коли додаються активні зусилля для придбання глибших знань і розуміння, період кристалізації (між 19 і 21 роками), під час якого значно звужується діапазон вибору і визначається основний напрям майбутньої діяльності, і період спеціалізації, коли загальний вибір уточнюється вибором конкретної вузької спеціальності, і визначається основний напрям майбутньої діяльності, коли загальний вибір уточнюється вибором конкретної вузької спеціальності. Інтеракція як прояв міжлюдської взаємодії мають вирішальний вплив на хід соціалізації індивіда.

Одна з найголовніших особливостей підліткового і раннього юнацького віку – це зміна значущих осіб, тобто переорієнтація спілкування з батьками, вчителями, взагалі, старших на однолітків більш менш рівних по положенню. Така переорієнтація може протікати поволі і поступово або стрибкоподібно і бурхливо, вона по-різному виражена в різних сферах діяльності, в яких престиж старших і однолітків не однаковий, але відбувається вона обов'язково. В підлітковому віці відбувається зміна значущих осіб. Тепер значущими людьми стають не дорослі, а одноліткі. Потреба спілкування з однолітками, яких не можуть замінити батьки, виникає у дітей дуже рано і з віком посилюється. Вже у дошкільників відсутність суспільства однолітків негативно позначається на розвитку комунікативних здібностей і самосвідомості. Поведінка підлітків по суті своїй є колективно-груповою. По-перше, спілкування з однолітками дуже важливий і специфічний канал інформації; по ньому підлітки і хлопці дізнаються про багато необхідних речей, про які з тих або інших причин їм не повідомляють дорослі. Наприклад, переважну кількість інформації з питань статі підліток одержує від однолітків, при цьому її відсутність може

затримати його психосексуальний розвиток або додати йому хворий характер.

По-друге, це специфічний вид міжособистісних відносин. Групова гра і інші види спільної діяльності виробляють необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні і в той же час відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси з суспільними. Поза суспільством однолітків, де взаєностосунки будуються принципово на рівних засадах, і статус треба заслжити, і уміти підтримати, дитина не може виробити необхідних дорослому комунікативних якостей. Змагальність групових відносин, яких немає у відносинах з батьками, також служить цінною життєвою школою.

По-третє, це специфічний вид емоційного контакту. Свідомість групової приналежності, згуртованості, дружньої взаємодопомоги, не тільки полегшує підлітку автономізацію від дорослих, але і дає йому надзвичайно важливе відчуття емоційного благополуччя і стійкості. Чи зумів він заслжити визнання і любов однолітків, має для самоповаги підлітка вирішальне значення. Психологія спілкування в підлітковому і юнацькому віці будується на основі суперечливого переплетення двох потреб: відособлення (приватизація) і афіліація, тобто потреба в приналежності, включеності в якусь групу або спільність.

Відособлення найчастіше виявляється в емансипації від контролю старших. Проте воно діє і у відношенні з однолітками. У підлітка або хлопця з'являється бажання залишитися сам на сам зі своїми думками і переживаннями. Проте окрім спокійної, утихомиреної самоти існує болісна і напружена самота – туга, суб'єктивний стан духовної і душевної ізоляції, незрозумілості, відчуття незадоволеної потреби в спілкуванні, людській близькості. Відчуття самоти і неприкаяності, пов'язане з віковими труднощами становлення особистості, породжує у підлітків нескінчене прагнення до спілкування і групування з однолітками, в суспільстві яких

вони знаходять або сподіваються знайти те, в чому їм відмовляють дорослі: спонтанність, емоційне тепло, порятунок від нудьги і визнання власної значущості.

Основна потреба цього віку – це звільнення від регламенту з боку старшого покоління (батьки, вчителі і інші). Контактуючи з однолітками, підліток отримує багато інформації, яку йому, з якихось причин, не дають дорослі. Це торкається питань статевого дозрівання і сексуального ваблення і так далі. Типова риса підліткових і юнацьких груп - надзвичайно висока конформність. Люто відстоюючи свою незалежність від старших, підлітки часто абсолютно некритично відносяться до думок власної групи і її лідерів, що може спричинити неекологічне самотволрення.

Чим би не визначався статус старшокласника в колективі, він робить сильний вплив на його поведінку і самосвідомість. Несприятливе положення в класному колективі – одна з головних причин чому старшокласники не бажають вчитися у школі, причому, такі хлопці часто попадають під поганий вплив поза школою. Але ізольованість підлітка може бути не тільки причиною але і слідством того, що він стоїть в стороні від колективу, нехтує його поглядами і нормами поведінки і т.д. [2]. Все це впливає на кризу самовизначення особистості (світоглядного, соціального, міжособистісного).

Висновки:

Екологічність самотворення особистості має вирішальний вплив на хід її соціалізації. Роль світоглядного самовизначення особистості в цьому процесі має вплив на побудову життєвої стратегії. Це опосередковує пошук сенсу життя в нових молодіжних субкультурах, різних угрупованнях, проблеми прийняття норм, правил середовища в процесі особистісного зростання. Світоглядне самовизначення визначається рефлексивною спрямованістю суб'єкта на оцінювання, надання смислу подіям, які активно переживаються, переосмислюються і виділяються особистістю як відносно самостійні моменти життя. У цьому процесі необхідна відповідальність життєвого

вибору цілей, мети, засобів їх реалізації, усвідомлення своїх ресурсних можливостей. Якщо ці умови не реалізуються, то самотворення спрямовується на саморуйнацію особистості, не відбувається реконструкція втрачених часток її відчуттів, потреб, ставлень. Для цілісності особистості необхідна здатність до будування стосунків з оточуючим середовищем, чуттєвість до змін в ньому, свого місця в ньому. Особистість відновлює самотворення. Після певної «гіпоксії душі», яка породжує депресивний стан, маніакально-психотичний та інші. Змінюючи сценарій контактування з середовищем, особистість набуває усвідомлення своїх потреб, можливість бути ідентичною зі своїми почуттями, уявленнями.

Література

1. Бондаренко Л. В. Я – МИР (механизмы и этапы формирования мировоззрения личности) – К., 1991.
2. Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону, 1996.
3. Килимник О. С. Цінності, життєві орієнтації та екологічна свідомість підлітків //Духовність та злагода в українському суспільстві на перехресті тисячоліть - К., 1999, с. 228-231.
4. Уилер Г. Гештальттерапия постмодерна: за пределами индивидуализма. М. 2005, -С.488.

Стаття присвячена особливостям умов екологічності самотворення особистості. Самотворення особистості розглядається як система світоглядного самовизначення, взаємостосунків з оточуючим середовищем та її членами. Досліджуються способи контактування з цим середовищем в юнацькому віці.

Ключові слова: самотворення особистості, світоглядне самовизначення.

Статья посвящена особенностям условий экологичности саморазвития личности. Саморазвитие личности рассматривается как система

мировозренческого самоопределения, взаимосвязей с окружающей действительностью и ее членами. Исследуются способы контактирования с этой средой в юношеском возрасте.

Ключевые слова: саморазвитие личности, мировоззренческое самоопределение.

The article concerns peculiarities of the conditions of ecological identity's self-development. Identity's self-development is considered as a system of ideological self-determination, self-interactions with the surrounding reality and its members. Modes of contact with this environment in adolescence were studied. Key words: self-development of personality, ideological self-determination.